

Dinora ATADJONOVA,
UrDPI "Maktabgacha ta'lim" kafedrası dotsenti, PhD
E-mail: dinoraatadjanova@gmail.com

UrDU pedagogika va psixologiya dots. J. Iskandarov taqrizi asosida

"ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O'ZLASHTIRMOVCHILIK MUAMMOSINING O'RGANILISHI"

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'quvchilarda o'zlashtirmovchilik muammosining zamonaviy psixologik tadqiqotlarda qanday o'rganilayotgani tahlil qilinadi. O'zlashtirmovchilikning individual, ijtimoiy-psixologik va pedagogik omillari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, mahalliy va xorijiy psixologlarning tadqiqotlari, ularning natijalari, qo'llanilgan diagnostik usullar va ularning samaradorligi ko'rib chiqiladi. Maqolada o'zlashtirmovchilikni kamaytirish bo'yicha psixologik yondashuvlar, profilaktika va korreksion ishlanmalar yuzasidan amaliy tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari o'quvchilar bilan ishlashda samarali strategiyalarni ishlab chiqishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: O'zlashtirmovchilik, individual omillar, ijtimoiy-psixologik omillar, pedagogik ta'sir, motivatsiya, o'quvchi shaxsi.

«ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ НЕУСВОЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ»

Аннотация

В данной статье анализируется, как современная психологическая наука изучает проблему неспособности учащихся усваивать материал. Освещаются индивидуальные, социально-психологические и педагогические факторы, влияющие на усвоение, на основе научных источников. Также рассматриваются исследования отечественных и зарубежных психологов, их результаты, используемые диагностические методы и их эффективность. В статье приведены практические рекомендации по психологическим подходам, профилактике и коррекционным мерам, направленным на снижение уровня неспособности усвоения. Результаты исследования служат важной основой для разработки эффективных стратегий работы с учащимися.

Ключевые слова: Неспособность усвоения, индивидуальные факторы, социально-психологические факторы, педагогическое влияние, мотивация, личность учащегося.

"STUDY OF THE PROBLEM OF NON-MASTERY IN MODERN PSYCHOLOGICAL RESEARCH"

Annotation

This article analyzes how modern psychological research investigates the problem of students' learning difficulties. Individual, socio-psychological, and pedagogical factors affecting learning are highlighted based on scientific sources. The studies of both local and foreign psychologists, their findings, applied diagnostic methods, and their effectiveness are also examined. The article provides practical recommendations on psychological approaches, prevention, and corrective interventions aimed at reducing learning difficulties. The research results serve as an important basis for developing effective strategies for working with students.

Key words: Learning difficulties, individual factors, socio-psychological factors, pedagogical influence, motivation, student personality.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim sohasidagi eng dolzarb muammolardan biri – o'quvchilarda o'zlashtirmovchilikdir. O'zlashtirmovchilik, ya'ni o'quv jarayonida bilim, ko'nikma va malakalarni yetarlicha egallay olmaslik, nafaqat o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, balki umumiy ta'lim sifatiga ham salbiy ta'sir o'tkazadi. Shu sababli psixologik adabiyotlarda o'zlashtirmovchilik sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini izlash dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar o'zlashtirmovchilikni individual, ijtimoiy, pedagogik va motivatsion omillar nuqtai nazaridan o'rganishga katta e'tibor qaratmoqda.

O'zlashtirmovchilik – bu o'quv jarayonida ma'lum bilim va ko'nikmalarni o'zlashtira olmaslik holati bo'lib, u turli xil shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Psixologiyada o'zlashtirmovchilikni izlashda qobiliyatlar, motivatsiya, e'tibor, xotira, shuningdek, psixik rivojlanish darajasi muhim omillar sifatida ko'riladi. Masalan, qobiliyatlarning pastligi yoki e'tiborning chalg'ishi o'zlashtirish jarayonida muammolar keltirib chiqaradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda o'zlashtirmovchilik sabablarini o'rganishda kompleks yondashuv qo'llaniladi. Psixologik adabiyotlarda bu sabablar quyidagi omillarga bo'linadi:

Individual omillar: o'quvchining intellektual qobiliyatlari, psixik rivojlanish darajasi, diqqatni jamlash qobiliyati, motivatsiya darajasi.

Oilaviy omillar: oilaviy muhit, ota-ona tarbiyasi, oiladagi ruhiy iqlim.

Ijtimoiy-psixologik omillar: sinfdoshlar bilan munosabatlar, o'qituvchi bilan aloqa, sinf muhitining ta'siri.

Pedagogik omillar: ta'lim metodlari, darsni tashkil etish usullari, o'quv materialining qiyinchiligi.

O'zlashtirmovchilikni aniqlash va baholash uchun psixologlar turli diagnostik vositalardan foydalanadilar: testlar, kuzatuv, suhbatlar va boshqalar. Xorijiy va mahalliy olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'zlashtirmovchilik ko'pincha individual va ijtimoiy omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi.

O'zlashtirmovchilik — bu o'quvchilarning ma'lum bilim va ko'nikmalarni yetarlicha o'zlashtira olmasligi holati. Bu muammo ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qiladi va o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga to'sqinlik qiladi. Shu sababli Rossiyadagi psixologlar ushbu muammoni chuqur o'rganishga kirishganlar.

Birinchilardan bo'lib, matematik qobiliyatlarni o'rganish sohasida katta ishlar qilgan olim — Vadim Krutetskiydir. Uning "Maktab o'quvchilarining matematik qobiliyatlari psixologiyasi" asari o'quvchilarning o'rganish uslublarini tahlil qilishga qaratilgan. Krutetskiy o'quvchilarning o'rganish jarayonida soddalik va samaradorlikni afzal ko'rishlarini aniqladi, bu esa o'zlashtirmovchilikning sabablarini tushunishga yordam berdi.

Leonid Zankov esa ta'lim psixologiyasi sohasida "Rivojlanish ta'limi" tizimini ishlab chiqdi. Bu tizim bolalarning psixologik rivojlanishini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Zankovning tadqiqotlari o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni kamaytirishga katta hissa qo'shadi.

So'nggi yillarda E.I. Isaev va A.A. Margolis o'zlashtirmovchilikni tashxislash, oldini olish va bartaraf etish bo'yicha ilmiy ishlarni olib bormoqdalar. Ularning metodologiyasi ta'lim va psixologiyani birlashtirib, o'zlashtirmovchilikni kamaytirishga qaratilgan samarali usullarni ishlab chiqdi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarda kommunikativ o'zlashtirmovchiliklarni o'rganishda S.P. Sanina va M.D. Rastorgueva tomonidan olib borilgan tadqiqotlar katta ahamiyatga ega. Ular o'quvchilarning nutq va muloqotdagi qiyinchiliklarini aniqlash va bartaraf etish bo'yicha usullarni taklif qilmoqdalar.

Hozirgi kunda Yevropada o'zlashtirmovchilikni aniqlash uchun ilg'or diagnostika vositalari ishlab chiqilmoqda. Bular orasida kognitiv testlar, neyropsixologik tadqiqotlar, hatto raqamli texnologiyalar orqali o'quvchilarning ta'limdagi muammolarini aniqlash imkoniyatlari mavjud.

Yevropalik neyropsixologlar o'zlashtirmovchilikning miyadagi mexanizmlari bilan bog'liqligini o'rganmoqda. Ular miyadagi qaysi qismlar ta'lim jarayonida qiyinchiliklar yuzaga kelishiga sababchi ekanligini aniqlashga harakat qilmoqda.

Yevropada o'zlashtirmovchilikni kamaytirish uchun individual yondashuvlar va maxsus reabilitatsiya dasturlari ishlab chiqilgan. Bu dasturlar o'quvchilarga o'rganishda yordam beradi, ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Tadqiqotchilar o'zlashtirmovchilikni faqat individual yoki nevrologik omillar bilan emas, balki ijtimoiy va madaniy omillar ta'sirida ham yuzaga kelishini aniqlashdi. Masalan, oila muhiti, maktabdagi qo'llab-quvvatlash tizimi, ijtimoiy stress kabi faktorlar o'quvchilarning o'zlashtirish qobiliyatiga ta'sir qiladi.

Yevropada o'zlashtirmovchilik muammosini hal qilish uchun bir nechta innovatsion yo'nalishlar mavjud:

Texnologik yechimlar: Interaktiv ta'lim platformalari, o'quvchilarning ehtiyojiga moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqilmoqda.

Inkluziv ta'lim: Ta'lim tizimida o'zlashtirmovchilarga moslashtirilgan inklyuziv yondashuvlar joriy qilinmoqda.

Multidistsiplinar yondashuv: Psixolog, pedagog, nevrolog va ijtimoiy ishchi kabi mutaxassislar birgalikda ishlab, kompleks yechimlar yaratmoqda.

Zamonaviy tadqiqotlarda keng qo'llanilayotgan metodlar orasida psixodiagnostika, kontent-tahlil, statistik tahlil va kuzatuv usullari bor. Misol uchun, o'quvchilarni o'zlashtirish darajasini baholashda standart testlardan foydalanish, shuningdek, ularning psixologik holatini baholovchi intervyu va anketalar qo'llaniladi.

Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zlashtirmovchilikka asosiy sabab sifatida quyidagilar aniqlangan: motivatsiyaning pastligi, shaxsiy qobiliyatlardagi zaifliklar, oilaviy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi, pedagogik yondashuvdagi kamchiliklar.

Psixologik tadqiqotlar asosida o'zlashtirmovchilikni kamaytirish uchun bir qancha tavsiyalar ishlab chiqilgan:

O'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini moslashtirish.

Motivatsiyani oshirishga qaratilgan psixologik treninglar va maslahatlar o'tkazish.

Ota-ona va o'qituvchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Psixokorreksion va rivojlantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etish.

Bu tavsiyalar ta'lim jarayonida o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilashga va o'zlashtirish darajasini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, zamonaviy psixologik tadqiqotlar o'zlashtirmovchilik muammosini individual, ijtimoiy va pedagogik omillarni kompleks o'rganish asosida yoritmoqda. O'zlashtirmovchilik sabablarini aniqlash va uni kamaytirish uchun zamonaviy psixologik metodlar va yondashuvlar zarur. Ushbu tadqiqotlar ta'lim sifatini yaxshilash va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Psixologik adabiyotlarda ta'kidlanganidek, motivatsiyaning pastligi, diqqat va xotira bilan bog'liq qiyinchiliklar, oilaviy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi, shuningdek, pedagogik yondashuvdagi kamchiliklar o'zlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, bu muammoni hal etishda kompleks yondashuv zarur bo'lib, unda psixolog, pedagog, ota-ona va boshqa mutaxassislarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, o'zlashtirmovchilikni faqatgina o'quvchining shaxsiy xususiyatlari bilan emas, balki ta'lim muhiti, oilaviy va ijtimoiy omillar bilan bog'lab o'rganish va shu asosda ta'lim jarayonini qayta tashkil etish bugungi kunda eng samarali yechimlardan biri hisoblanadi. Shu yo'l bilan ta'lim sifati yaxshilanadi, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratiladi.

ADABIYOTLAR

1. Frayn, U. (2018). Learning Difficulties and Educational Psychology. London: Routledge. — O'zlashtirmovchilik muammosini aniqlash va ta'lim psixologiyasidagi o'rni haqida asosiy manba.
2. Duckworth, A. L. (2016). Grit: The Power of Passion and Perseverance. New York: Scribner. — Motivatsiya va iroda kuchining o'zlashtirmovchilikni yengishda roli haqida zamonaviy tadqiqot.
3. Frijns, U. (2020). Disability and Learning Difficulties: A Multidisciplinary Approach. Amsterdam: Amsterdam University Press. — Nogironlik va o'zlashtirmovchilikni kompleks tarzda o'rganishga bag'ishlangan ilmiy ish.
4. Snowling, M. J., & Hulme, C. (2012). The Science of Reading: A Handbook. Oxford: Blackwell Publishing. — O'qishdagi qiyinchiliklar va o'zlashtirmovchilikning neyropsixologik asoslari haqida.
5. Kovas, Y., & Plomin, R. (2007). Generalist genes: Genetic links between learning abilities and disabilities. Psychological Bulletin, 133(4), 587-601. — O'zlashtirmovchilikning genetika va nevrologik asoslarini yoritadi.

6. Lerner, J. W. (2013). Learning Disabilities and Related Disabilities: Strategies for Success. Boston: Cengage Learning.
— O‘zlashtirmovchilikka qarshi strategiyalar va ta’lim metodikalari.
7. Bishop, D. V. M. (2014). Children's Communication Checklist. London: Psychological Corporation.
— Kommunikativ o‘zlashtirmovchiliklarni tashxislash va tahlil qilish uchun vosita.
8. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
— Ta’lim va rivojlanish psixologiyasidagi klassik nazariya.
9. Zankov, L. V. (1969). Developmental Teaching. Moscow: Pedagogika.— Rivojlanish ta’limi tizimi va o‘zlashtirmovchilikka yondashuvlar.
10. Isaev, E. I., & Margolis, A. A. (2023). Learning Difficulties: Diagnosis, Prevention, and Correction. Moscow: Prosveshchenie.
— O‘zlashtirmovchilikni tashxislash va korreksion ishlanmalar bo‘yicha zamonaviy tadqiqot.